

J.SLIS, 11 (2) (2019) 1-18

DOI: 10.22055/slis.2018.24484.1434

A Study of Cohesive Ties in Persian Abstracts of ISC Top Journals Based on Halliday-Hasan Cohesion Theory

Fatemeh Ahmadasab¹

1. PhD. in Linguistics, Shahid Chamran University of Ahvaz, Iran, f.ahmadasab@scu.ac.ir

Received: 2017/12/30

Accepted: 2018/12/25

Abstract

Background and Objectives: Abstract is a compact that introduces an academic paper with the least possible words. The number of people who read the abstracts is much broader than those who read the full text of articles. Most readers usually decide upon going through the full text of the article after reading the abstract. In fact, after the title, the abstract is of great importance. Unfortunately, it seems that the majority of authors and scholars - despite their care for the body of their paper - write the abstract hastily using copy and paste method. Since the abstract is brief and informatively condensed, it is necessary to observe all linguistic considerations in order to increase its readability. Cohesion is one of the factors that contributes to the improvement and readability of the text. Abstract as one of the important components of the article should represent the content of the article. But due to the length limitations, the authors find it difficult to write the abstract, because they should display the content with the least words. Most writers use copy and paste method; they get different sentences from different sections of the article, such as introduction, methodology, analysis of the results and conclusion. This method, in spite of the presentation of the article, usually reduces its readability, because of the lack of cohesive ties. This shows the importance of studying abstracts based on Halliday-Hasan cohesion theory. In this research, Persian abstracts of the ISC top journals in 7 areas were investigated based on the Halliday-Hasan cohesion theory. Also, in the present study, the possibility of adding to the linguistic guidelines of the ISO 214-1976 abstracting was examined. In research was conducted to answer the following questions:

1. How are ISC top journals of the 7 subject areas of science ranked based on the Halliday-Hasan cohesive theory?
2. What cohesive ties are used by the authors in Persian abstracts?
3. is there any possibility of adding any linguistic direction to the ISO 214-1976 abstracting Guidelines, based on cohesion theory?

Methodology: Since the present study was conducted by content analysis and comparative analysis, the sampling method was collecting data based on available resources. A checklist was developed based on Halliday-Hasan cohesion theory (1976). 21 ISC top journals- 3 in every subject area of science- with the highest impact factors were selected for the study. 24 articles from the latest

available issues of every journal were downloaded from its website. The abstracts were extracted and investigated by the researcher to find cohesive ties.

Findings: The most frequent cohesive devices used in the abstracts of the papers of ISC top journals are respectively reference, conjunction, ellipsis and substitution. In addition, in the abstracts of basic sciences and humanities, more cohesive devices are used than in the other 5 areas. With regard to the findings, it is possible to add to the linguistic directions of the guidelines of the ISO 214-1976 abstracting not only for writing Persian abstracts, but also for writing abstracts in general. They are as follows:

1. Use conjunctions to create causal, temporal, additive... relationship between the sentences.
2. Use transparent cohesive words and avoid the ambiguous ones.
4. Use ellipsis, both for nominal and verbal to shorten sentences.
5. Take care of the position of cohesive ties and their frequency should be in proportion to the number of sentences to make abstracts more transparent and readable.

Discussion: Since abstracts play a key role in introducing an academic paper and can play a key role in its retrieval, the present study investigates abstracts in terms of Halliday-Hasan cohesive theory. Findings showed that in many abstracts, the lack of cohesive ties have led into semantic ambiguity and thus less readability. This finding is consistent with the findings of the Milky study (2002). Another finding was that the most frequent cohesive ties were reference and conjunction, which confirmed the findings of Hoseinzadeh (2001). This finding, of course, is not consistent with Rai Dehghi (1380), because in the latter, ellipsis was more used than reference and conjunction. In the abstracts of subject areas of science, except for agriculture, reference has been used more than conjunction. The present study showed that abstracts of quarterly journal of Biomedical Engineering, quarterly journal of Interdisciplinary Studies in the Humanities and quarterly journal of Political and International Approaches have the highest number of cohesive ties. The findings showed that in the abstracts of the basic sciences and humanities, more cohesive ties were used in comparison to other five subject areas, and the field of medical sciences stands in the last position. Of course, most of the investigated abstracts of medical sciences were structured abstracts. It is likely that the abstract type had influenced the findings. Therefore, it is suggested that this issue be investigated in another study. In addition, the present study added a few linguistic directions to the guidelines for writing abstracts, based on the Halliday-Hasan cohesive theory.

Keywords: Halliday-Hasan Cohesion Theory, Cohesion in Abstracts, ISC Top Journals, Information Storage and Retrieval.

کاربست نظریه انسجام هالیدی - حسن در حوزه علم اطلاعات و دانش‌شناسی: بررسی چکیده‌های نشریات برتر حوزه‌های هفتگانه موضوعی در پایگاه استنادی علوم جهان اسلام

فاطمه احمدی نسب^۱

۱. استادیار دانشگاه شهید چمران اهواز f.ahmadinasab@scu.ac.ir

تاریخ دریافت: ۹۶/۱۰/۰۹

تاریخ پذیرش: ۹۷/۰۲/۰۴

چکیده

هدف: در پژوهش حاضر با توجه به اهمیت و نقش چکیده در مقالات علمی و اهمیت ذخیره و بازیابی آن در نظام‌های بازیابی اطلاعات، به یکی از مسائل زبانی نگارش چکیده، یعنی انسجام، به طور اخص انسجام دستوری پرداخته شده است.

روش: ۵۰۴ چکیده از نشریات برتر پایگاه استنادی علوم جهان اسلام از حوزه‌های عام هفتگانه موضوعی علوم بر اساس نظریه انسجام هالیدی - حسن (۱۹۷۶) با روش تحلیل محتوا مورد مطالعه قرار گرفتند.

یافته‌ها: بیشترین عوامل انسجامی به کار رفته در چکیده‌های مقالات نشریات مورد بررسی، را به ترتیب ارجاع، ربط، حذف و جانمایی تشکیل می‌دهد. در ضمن، در چکیده‌های مقالات حوزه علوم پایه و علوم انسانی بیش از ۵ حوزه دیگر، عامل انسجامی به کار رفته است و چکیده‌های حوزه علوم پزشکی از کمترین میزان عوامل انسجامی بهره برده است. از یافته‌های دیگر پیشنهاد افزایش نکات زبان‌شناختی انسجام به دستورالعمل‌های چکیده‌نویسی ایزو ۲۱۴-۱۹۷۶ است.

نتیجه‌گیری: به علت تعداد اندک عوامل انسجامی در برخی از چکیده‌های نشریات علمی، خوانایی و درک مطلب آنها کاهش یافته است. به منظور افزایش خوانایی چکیده‌ها استفاده از عوامل انسجامی توصیه می‌شود.

واژگان کلیدی: نظریه انسجام هالیدی - حسن، انسجام در چکیده‌نویسی، استاندارد چکیده‌نویسی ۲۱۴-۱۹۷۶، نشریات برتر

ISC، ذخیره و بازیابی اطلاعات

مقدمه و بیان مسئله

در حال حاضر یکی از مهم‌ترین شیوه‌های انتقال دانش و تبادل آخرین یافته‌های علمی در بین پژوهشگران هر حوزه‌ای از دانش چاپ و نشر مقاله در نشریات علمی است. اما به علت انبوه پژوهش‌ها و دستاوردهای علمی، امکان مطالعه تمام مقالات علمی برای پژوهشگران وجود ندارد. اینجاست که نقش و اهمیت چکیده نمایان می‌شود. چکیده یکی از مهمترین بخش‌های یک مقاله علمی است که حاوی تازه‌ترین یافته‌ها و پژوهش‌ها در حوزه‌ای خاص است و دسترسی مخاطبان را به آن آسان می‌کند. چکیده مقاله، فشرده یک مقاله است که آن را با حداقل کلمات ممکن معرفی می‌کند. بر طبق استاندارد ایزو ۲۱۴-۱۹۷۶ چکیده یک مدرک، بیان محتوای مدرک با کمترین واژه و بدون توضیح اضافی است. در عصر انفجار اطلاعات، پژوهشگران ناگزیر به گزیده‌خوانی هستند و در این راه ابتدا عنوان و سپس چکیده را می‌خوانند و بر اساس آن در مورد رجوع به اصل مقاله تصمیم می‌گیرند. چکیده با بازنمایی محتوای اطلاعاتی مقاله باعث صرفه‌جویی در زمان پژوهشگران می‌شود، چرا که با خواندن چکیده می‌توانند پی ببرند که آیا مقاله با موضوع مورد نظر آنان در ارتباط است یا خیر (Lancaster, 1991). طیف افرادی که چکیده مقاله‌ها را مطالعه می‌کنند، بسیار وسیع‌تر از افرادی است که متن کامل مقاله‌ها را می‌خوانند (Lancaster, 1991). اکثر خوانندگان معمولاً پس از مطالعه چکیده، در مورد تهیه و مطالعه متن کامل مقاله یا رجوع به آن تصمیم‌گیری می‌کنند. در واقع پس از عنوان، چکیده از اهمیت بالایی برخوردار است. از این رو، باید به نگارش چکیده توجه ویژه‌ای شود. متأسفانه به نظر می‌رسد که اکثر نویسندگان و پژوهشگران - علی‌رغم دقت و وسواسی که در نگارش مقاله به خرج می‌دهند - چکیده را شتابزده و بدون دقت کافی می‌نویسند. از آنجا که چکیده متنی کوتاه و از لحاظ اطلاعاتی فشرده است، لازم است که در هنگام نگارش آن تمام ملاحظات زبان‌شناختی رعایت گردد تا خوانایی آن افزایش یابد. یکی از این عوامل که رعایت آن به بهبود خوانایی متن منجر می‌شود انسجام^۱ است.

چکیده به عنوان یکی از اجزاء مهم مقاله باید دربرگیرنده محتوای مقاله باشد. اما به علت محدودیت طول متن، نویسندگان مقالات، هنگام نگارش چکیده با مشکل روبرو می‌شوند، چرا که باید تا حد ممکن با کمترین واژه‌ها، بیشترین محتوا را نشان دهند. اکثر نویسندگان هنگام نوشتن چکیده از شیوه چسب و قیچی استفاده کرده و با گرفتن جملات مختلف از بخش‌های متفاوت مقاله مانند مقدمه، روش‌شناسی، تحلیل نتایج و نتیجه‌گیری چکیده را تهیه می‌کنند. این شیوه، علی‌رغم بازنمایی مقاله، معمولاً خوانایی چکیده و در نتیجه فهم آن را کاهش می‌دهد چرا که به علت فقدان عناصر انسجامی و کلامی - انسجام متن به اندازه کافی ایجاد نشده است. در حقیقت چکیده به علت فشردگی معنایی و محتوایی بار زیادی را به ذهن خواننده تحمیل می‌کند و اینجاست که استفاده بهینه از عوامل انسجامی درک چکیده را برای خواننده آسان می‌سازد. برای مثال یکی از ابزارهای برقراری انسجام متن استفاده از واژگان ربط یا پیوندی^۲ است که یکی از روابط تقابلی، افزایشی، نتیجه‌ای و ... را در متن ایجاد می‌کند. عدم وجود این عناصر و یا عدم استفاده کافی از آنها فهم متن را برای خواننده دشوار می‌سازد و خواننده باید تلاش کند تا خود از معنای متن رمزگشایی کند. در حقیقت نویسنده با استفاده از این نوع ابزارهای زبانی نه تنها درک متن را تسهیل می‌کند، بلکه راه را بر درک نادرست متن نیز می‌بندد. این امر اهمیت مطالعه چکیده‌ها را از دیدگاه نظریه انسجام هالیدی - حسن نمایان می‌سازد. در این راستا، نظر به اهمیت چکیده‌ها در دست‌یابی به آخرین یافته‌های علمی، و همچنین اهمیت انسجام در شفافیت و خوانایی چکیده‌ها، در پژوهش حاضر چکیده‌های مقالات نشریات برتر ISC از حوزه‌های هفتگانه موضوعی فنی و مهندسی، علوم انسانی، پزشکی، علوم کشاورزی، هنر و معماری، علوم پایه و دامپزشکی بر اساس نظریه انسجام هالیدی - حسن

¹ cohesion

² conjunction

بررسی شدند. درباره چکیده، آثار مختلفی تألیف گردیده است و هر کدام به نوبه خود به ارائه تعاریف، اهمیت، کاربرد، انواع چکیده، نحوه تهیه و بررسی آن از لحاظ میزان مطابقت با استانداردهای جهانی پرداخته است. اما با مرور این آثار کاملاً مشخص است که به مطالعه و بررسی چکیده از منظر زبان‌شناختی توجه چندانی نشده است. پژوهش حاضر با مطالعه چکیده‌ها در چارچوب نظریه انسجام هالیدی - حسن گامی کوچک در راستای رفع این خلأ پژوهشی است.

اهمیت و ضرورت پژوهش

از آنجا که نویسندگان مدارک و مقالات غالباً به چکیده‌نویسی بهای چندانی نمی‌دهند و معمولاً با شیوه چسب و قیچی به نوشتن چکیده اقدام می‌کنند، بررسی چکیده‌ها از منظر زبان‌شناسی متنی و بر اساس نظریه انسجام هالیدی - حسن از اهمیت بسزایی برخوردار است چرا که توجه به متنیت در نگارش چکیده، خوانایی و همچنین بازنمایی بدنه اصلی مدرک را افزایش می‌دهد. بی‌شک اهمیت چکیده‌ها در حوزه نظام‌های ذخیره و بازیابی و نقش آنها در بازنمایی محتوا، خود گویای ضرورت انجام این پژوهش از دیدگاه نظریه انسجام است.

علی‌رغم گذشت نزدیک به چهار دهه از عمر نظریه انسجام هالیدی - حسن و استقبال حوزه‌های مختلف از این نظریه، تا آنجا که نگارنده این سطور اطلاع دارد متخصصان علم اطلاعات و دانش‌شناسی چندان از این نظریه در مطالعات خود استفاده نکرده‌اند. به منظور جبران این خلأ، در این پژوهش، چکیده مقالات نشریات برتر ISC در حوزه‌های هفتگانه علوم بر اساس نظریه انسجام هالیدی - حسن محک زده شد. همچنین در پژوهش حاضر امکان افزایش مختصات زبان‌شناختی به استاندارد چکیده‌نویسی ایزو ۲۱۴-۱۹۷۶ بررسی شد. البته در این استاندارد تعدادی مختصات زبان‌شناسی وجود دارد و بنابراین یکی از اهداف پژوهش، امکان‌سنجی افزودن مختصاتی دیگر و یا متناسب‌سازی آن با زبان فارسی بود.

پرسش‌های پژوهش

پژوهش حاضر در راستای پاسخ به پرسش‌های زیر انجام شد:

۱. جایگاه و رتبه نشریات برتر ISC حوزه‌های هفتگانه موضوعی علوم بر اساس نظریه انسجام هالیدی - حسن کدام است؟
۲. وضعیت چکیده‌های فارسی مقالات نشریات برتر حوزه‌های هفتگانه موضوعی ISC از لحاظ انسجام چگونه است؟ نویسندگان برای افزایش متنیت از کدام عوامل انسجامی بهره برده‌اند؟
۳. آیا می‌توان برای چکیده‌نویسی فارسی بر اساس نظریه انسجام هالیدی - حسن دستورالعملی زبان‌شناختی ارائه داد؟

تعاریف عملیاتی

۱. **نشریه برتر ISC:** نشریات برتر ISC به نشریاتی گفته می‌شوند که در حوزه‌های هفتگانه موضوعی وزارت علوم، تحقیقات و فناوری بر اساس مصوبه هشتمین جلسه شورای راهبری ISC بیشترین ضریب تأثیر را داشته‌اند.
۲. **چکیده:** چکیده متن کوتاهی است که با واژگان مختصر توصیف دقیقی را از محتوای یک مدرک ارائه می‌نماید (Lancaster, 1991).
۳. **نظریه انسجام هالیدی - حسن:** نظریه انسجام (M. A. Halliday & Hasan, 1976) یکی از مهمترین نظریات ارائه شده پیرامون انسجام و پیوستگی متن است. طبق این نظریه، متن در صورتی از متنیت و انسجام برخوردار است که چهار عامل

- دستوری ارجاع، حذف، جانشینی، ربط و یک عامل معنایی سازماندهی واژگانی در آن به درستی رعایت شده باشد. البته در پژوهش حاضر تنها به عوامل دستوری پرداخته می‌شود.
۴. **انسجام:** انسجام به وضعیتی گفته می‌شود که در آن دو یا چند جمله با یکدیگر ارتباط مفهومی و کلامی داشته باشند و به وسیله عناصر دستوری مانند ارجاع، حذف، جانشینی و ربط به یکدیگر پیوند داده شده باشند.
۵. **ارجاع^۱:** ارجاع توسط عناصر دستوری مانند ضمائر شخصی، ضمائر مشترک و ضمائر اشاره برای ارجاع دادن به مرجع ضمائر صورت می‌گیرد. این عناصر به منظور پرهیز از تکرار افراطی مرجع ضمیر در متن به کار می‌روند و تعبیر و درک آنها با توجه به مرجع ضمیر صورت می‌گیرد.
۶. **حذف^۲:** در برخی از مواقع به منظور ایجاد متنی منسجم و همچنین رعایت اصل اقتصاد در زبان، تعدادی از عناصر در جمله حذف می‌شود. این امر نه تنها درک جمله را دشوار نکرده، بلکه عنصر حذف شده به قرینه لفظی، به راحتی قابل تشخیص و بازیابی است و متن را کوتاه، خوش ساخت و قابل فهم تر می‌سازد.
۷. **جانشینی^۳:** جانشینی به جایگزین نمودن اختیاری عناصری مانند فعل، اسم و قید با عناصر سبک تر معنایی گفته می‌شود. در اینجا نیز مانند ارجاع، برای درک این عناصر باید به مرجع آنها رجوع کرد.
۸. **ربط:** کلمات ربطی یا پیوندی واژگانی مانند اما، البته، با وجود این، و، همچنین و ... هستند که دو یا چند جمله را به یکدیگر ربط داده و معانی مختلفی مانند افزایش، تقابل، سبب و ... را به آنها می‌افزاید.

پیشینه پژوهش

در این بخش ابتدا به برخی از مهمترین مطالعات صورت گرفته در حوزه انسجام در مطالعات خارجی و سپس مطالعات داخلی پرداخته می‌شود و در انتها نتیجه گیری از مرور پیشینه ارائه می‌شود. در کنار مطالعات نظری حاصل از (Halliday & Hasan, 1976)، می‌توان به (Halliday, 1985)، (Halliday & Matthiessen, 2014) و مطالعات دیگر این حوزه اشاره نمود که از لحاظ نظری به غنای این نظریه افزوده است. پس از ارائه نظریه هالیدی - حسن ۱۹۷۶، مطالعات مختلفی در این حوزه صورت گرفته است که در اینجا تنها به برخی از آنها اشاره می‌شود.

(Liu & Qi, 2010) با مطالعه تطبیقی چکیده‌های مقالات انگلیسی ۳۰ پژوهشگر چینی زبان و ۳۰ پژوهشگر انگلیسی زبان در حوزه مهندسی به مقایسه راه کنش‌های متنی استفاده از ابزارهای انسجام در این دو دسته چکیده پرداخته‌اند. یافته‌های این پژوهش حاکی از آن است که زبان چینی و انگلیسی از راه کنش‌های انسجامی کاملاً متفاوتی بهره می‌برند و خطاهای زبانی مرتبط به استفاده از انسجام در چکیده‌های انگلیسی چینی‌زبانان ناشی از همین تفاوت‌هاست. پژوهشگران این پژوهش به تبیین علل شناختی، زبانی و فرهنگی این خطاهای زبانی پرداخته‌اند. (Mirzapour & Ahmadi, 2011) به مطالعه تطبیقی سازماندهی واژگانی در مقالات پژوهشی فارسی و انگلیسی پرداخته‌اند. در این پژوهش با بررسی ۶۰ مقاله، سازماندهی واژگانی و انواع آن در دو زبان انگلیسی و فارسی مقایسه شده است. (Seddigh, Shokrpour, & Kafipour, 2014) در پژوهش خود تحت عنوان «سازماندهی واژگانی در چکیده‌های فارسی و انگلیسی» به بررسی وضعیت سازماندهی واژگانی در چکیده‌های فارسی و انگلیسی

¹ reference

² ellipsis

³ substitution

پایان‌نامه‌ها و رساله‌های دانشجویان حوزه پزشکی پرداختند و دریافتند که چکیده‌های فارسی به مراتب فشرده‌تر از چکیده‌های انگلیسی متناظر خود هستند. (Ahmed, 2010) در پژوهش خود به بررسی مشکلات دانشجویان مصری در استفاده از ابزارهای انسجام و پیوستگی در نگارش مقالات انگلیسی پرداخته است و بر اساس یافته‌ها توصیه‌هایی را به مدرسان زبان انگلیسی در خصوص بهبود توانایی نوشتاری دانشجویان و استفاده از ابزارهای انسجام ارائه نموده است. (Crossley & McNamara, 2010) در پژوهشی به بررسی رابطه انسجام، پیوستگی و تعیین میزان مهارت نوشتاری پرداخته‌اند. یافته‌ها حاکی از آن است که ابزارهای انسجام نقش مهمی در تعیین میزان متنیت داشته و پیوستگی تنها در غیاب ابزارهای انسجام متنی مورد بررسی قرار می‌گیرند. در این پژوهش در واقع به بررسی وضعیت روان‌شناختی ارزیابی‌ها از متنیت متن و عوامل مؤثر بر آن پرداخته شده است. (Tangkiengsirisin, 2013) در پژوهش خود به مرور کلی و توضیح دو مفهوم انسجام و پیوستگی^۱ پرداخته و نظرات مختلف را در مورد آنها مطرح کرده است. وی با بیان اینکه برخی از افراد هر دو مفهوم انسجام و پیوستگی را برای اشاره به یک مفهوم استفاده می‌کنند، به معرفی مجدد این دو مفهوم و مسائل پیرامون آن می‌پردازد.

از مطالعات داخلی صورت گرفته در حوزه انسجام می‌توان به (Jahangiri & Zakipoor, 2005) اشاره کرد که سازماندهی واژگانی را در داستان‌های کوتاه فارسی کودکان مورد توجه قرار داده‌اند. (Elyasian Elankash & Sha'banloo, 2004) در پژوهشی با عنوان روابط مفهومی در مجموعه داستان «یکی بود یکی نبود» به بررسی عامل سازماندهی واژگانی پرداخته‌اند. (Modarresi & Mokhber, 2012) انسجام متنی را در مقالات شمس تبریزی بررسی کرده‌اند. (Nazari, 2013) به بررسی بسامد و کاربرد عوامل ربطی در ۳۰ خطبه بلند نهج البلاغه پرداخته است. از یافته‌های پژوهش مذکور می‌توان به بسامد بالای استفاده از عوامل ربطی انسجام در خطبه‌های نهج البلاغه اشاره کرد. (Mahmoodi Bakhtiyari & Abrood, 2012) به بررسی عناصر انسجامی متن نمایشی سه‌برخونی بهرام بیضایی پرداختند و نشان دادند که عناصر حذف، جانشینی، عوامل ربط و سازماندهی واژگانی در هر سه متن دارای تناسب است. (Sarli & Ishani, 2011) یک داستان کمینه فارسی با عنوان «قصه نردبان» را از نظر انسجام و هماهنگی انسجامی بررسی کرده‌اند و وضعیت کمی این داستان را از لحاظ عوامل انسجامی نشان داده‌اند. (Ahmadi & Ostavari, 2011) به بررسی دو سبک خراسانی و عراقی پرداختند. نتایج پژوهش حاکی از آن است که در هر دو سبک عوامل پیوندی^۲، عوامل دستوری و عوامل واژگانی به ترتیب بیشترین بسامد را به خود اختصاص داده‌اند. پایان‌نامه کارشناسی ارشد (Mohammadebrahimi, 1996) با بررسی کتاب‌های مدیر مدرسه، آواشناسی و کلیدر نشان داده است که در متون گفتاری بسامد «حذف» بیشتر از متون نوشتاری است و وقوع ارجاع برون‌متنی بیشتر در گفتار رخ می‌دهد. (Fasihi Harandi, 2001) در پایان‌نامه خود تحت عنوان «بررسی روابط انسجامی در قرآن، سوره حضرت یوسف (ع)» به این نتیجه رسیده است که نظرات هالیدی - حسن در مورد انسجام در زبان انگلیسی قابل ارجاع به زبان عربی نیز می‌باشد.

(Raii Dehaghi, 2001) در پایان‌نامه خود با عنوان «انواع ابزارهای انسجام متنی در دروس کتاب‌های فارسی پایه اول، دوم و سوم ابتدائی و بسامد آنها» به این نتیجه رسیده است که در این کتاب‌ها از هر پنج نوع پیوند انسجامی استفاده شده است و بیشترین بسامد به ترتیب به سازماندهی واژگانی، حذف، ارجاع، ربط و جانشینی اختصاص دارد. یافته‌های (Hosseinzdeh, 2004) نشان می‌دهد که پیوندهای انسجامی ارجاع، ربط، سازماندهی واژگانی و حذف به ترتیب در داستان مدیر مدرسه دارای بیشترین بسامد می‌باشند و این داستان از انسجام بالایی برخوردار است. (Shiri, 2002) با کاهش حدود ۳۰ درصد از نشانه‌های انسجامی دو متن اصلی، دو متن دیگر را تهیه کرده است. سپس دو متن اصلی را به گروه گواه و دو متن دستکاری شده را به گروه آزمایش داده

^۱ Coherence

^۲ منظور از عوامل پیوندی همان عامل انسجامی ربط است.

است و با مقایسه پاسخ‌ها، نتیجه گرفته است که تعداد نشانه‌های انسجامی در میزان درک مطلب مؤثر است به طوری که اگر متنی از نشانه‌های انسجامی کافی برخوردار نباشد درک آن برای دریافت‌کننده‌اش مشکل می‌شود.

از مرور پیشینه پژوهش پیداست که در چهار دهه گذشته مطالعات زیادی در حوزه نظریه انسجام هالیدی - حسن انجام شده است. یک دسته از این مطالعات به مسائل نظری انسجام و محک آن در خصوص زبان‌های مختلف توجه داشته است. دسته دیگر به بررسی تطبیقی انسجام در زبان‌های مختلف و یا در متون متفاوت پرداخته است و بالاخره برخی دیگر انسجام را در ژانر و گونه‌های مختلف زبانی بررسی کرده‌اند. همان‌طور که در آثار پیشین گفته شد در خصوص چکیده‌های متون علمی نیز تعدادی پژوهش صورت گرفته است که یا مطالعه تطبیقی بوده است و یا به سازماندهی واژگانی توجه داشته است و تاکنون عوامل انسجامی دستوری در چکیده‌های فارسی مقالات علمی مورد مطالعه قرار نگرفته است. بنابراین با توجه به ضرورت و اهمیت خوانایی چکیده و همچنین خلأ ناشی از عدم انجام چنین مطالعه‌ای، در پژوهش حاضر به مطالعه چکیده‌های فارسی مقالات نشریات برتر ISC در حوزه‌های هفتگانه موضوعی علوم پرداخته شد.

روش‌شناسی پژوهش

با توجه به اینکه پژوهش حاضر به روش تحلیل محتوا و مقایسه‌ای انجام شده است در گردآوری داده‌ها از روش نمونه‌گیری بر اساس منابع موجود^۱ استفاده شد. به منظور انجام پژوهش، ابتدا با مطالعه دقیق نظریه انسجام هالیدی - حسن (۱۹۷۶) سیاهه‌ای از عوامل انسجامی تهیه شد. البته از بین ۵ عامل ارجاع، حذف، جان‌شینی، ربط و سازماندهی واژگانی تنها ۴ عامل اول یعنی عوامل انسجام دستوری بررسی گردید. سه نکته در مورد این تصمیم قابل ذکر است. نکته اول آنکه مطالعه سازماندهی واژگانی مطالعه‌ای گسترده است که در آن به بررسی روابط بین واژه‌ها پرداخته می‌شود و خود به مطالعه‌ای جداگانه نیاز دارد. نکته دوم آنکه بیشتر خطاها غالباً مرتبط به عوامل دستوری هستند؛ و نکته آخر آن که برای بررسی سازماندهی واژگانی در چکیده‌ها باید در حوزه مربوطه تخصص داشت و در اینجا با توجه به بررسی چکیده‌های ۲۱ نشریه از ۷ حوزه موضوعی، واضح است که انجام چنین کاری برای پژوهشگر نه ممکن و نه مطلوب بود. پژوهشگر پس از گردآوری ۲۴ مقاله از آخرین شماره‌های در دسترس هر نشریه از طریق وبگاه تخصصی، چکیده‌های مقاله‌ها را مطالعه نمود و ۴ عامل انسجام دستوری آنها را یافت. سپس با استفاده از نرم افزار آماری اکسل میزان استفاده هر چکیده از عوامل انسجامی تعیین شد تا بالاخره تصویری کلی از چکیده‌های فارسی مقالات هر ۲۱ عنوان نشریه از دیدگاه نظریه انسجام هالیدی - حسن به دست آمد. با توجه به اینکه پژوهشگر شخصاً نسبت به استخراج و مطالعه چکیده‌ها اقدام کرده است، بنابراین طبیعی است که پژوهش تا حدی تحت تأثیر شم زبانی وی قرار گرفته باشد. برای رفع این مشکل، از متخصص دیگری به عنوان تحلیلگر دوم کمک گرفته شد تا تحلیل‌های انجام شده از دقت بیشتری برخوردار باشد. بدین ترتیب پایایی توسط دو ارزیاب محاسبه و گزارش شد و در نتیجه یافته‌ها قابل تعمیم بیشتری است.

جامعه پژوهش، اندازه و شیوه نمونه‌گیری

جامعه پژوهش را ۲۱ نشریه برتر گروه‌های هفتگانه حوزه‌های عام نشریات فارسی نمایه شده در ISC تشکیل می‌دهد. پژوهشگر با مراجعه به وبگاه ISC، ۲۱ نشریه برتر ISC را در هفت حوزه موضوعی و از هر حوزه ۳ نشریه دارای بیشترین ضریب تأثیر را انتخاب نمود و از هر نشریه چکیده‌های ۲۴ مقاله آخرین شماره‌های در دسترس را بررسی نمود. جدول ۱ نشریات مورد بررسی را نشان می‌دهد:

^۱ availability sampling

جدول ۱- فهرست نشریات برتر حوزه‌های هفتگانه موضوعی

Table 1- List of Iranian Top Journals of 7 Subject Fields

ضریب تأثیر Impact Factor	عنوان نشریه Journal Titles	حوزه موضوعی Subject Fields	
0.82	بررسی‌های حسابداری و حسابرسی دانشگاه تهران <i>Accounting and Auditing Review</i>	علوم انسانی Humanities	۱
0.72	مطالعات میان‌رشته‌ای در علوم انسانی <i>Interdisciplinary Studies in the Humanities</i>	علوم انسانی Humanities	۲
0.66	رهیافت‌های سیاسی و بین‌المللی - دانشگاه شهید بهشتی <i>Political and International Approaches</i>	علوم انسانی Humanities	۳
0.597	ایمنی زیستی - انجمن علمی ایمنی زیستی <i>Biosafety</i>	علوم پایه Basic Sciences	۴
0.397	علوم آماری ایران - انجمن آمار ایران <i>Statistical Sciences</i>	علوم پایه Basic Sciences	۵
0.298	نیوار - سازمان هواشناسی کشور <i>Nivar</i>	علوم پایه Basic Sciences	۶
0.539	مجله روان‌پزشکی و روان‌شناسی بالینی ایران <i>Iranian Journal of Psychiatry and Clinical Psychology</i>	علوم پزشکی Medical Sciences	۷
0.313	مجله ایرانی آموزش در علوم پزشکی <i>Iranian Journal of Medical Education</i>	علوم پزشکی Medical Sciences	۸
0.288	مجله دانشکده پرستاری و مامایی دانشگاه علوم پزشکی تهران (حیات) <i>Hayat</i>	علوم پزشکی Medical Sciences	۹
0.055	مجله تحقیقات دامپزشکی دانشگاه تهران <i>Journal of Veterinary Research</i>	علوم دامپزشکی Veterinary	۱۰
0.047	دامپزشکی ایران - دانشگاه شهید چمران اهواز <i>Iranian Veterinary Journal</i>	علوم دامپزشکی Veterinary	۱۱
0	میکروبیولوژی دامپزشکی - دانشگاه آزاد اسلامی واحد گرمسار <i>The Veterinary Microbiology</i>	علوم دامپزشکی Veterinary	۱۲
0.521	تحقیقات ژنتیک و اصلاح گیاهان مرتعی <i>Rangelands and Forests Plant Breeding and Genetic Research</i>	علوم کشاورزی Agriculture	۱۳
0.424	اقتصاد کشاورزی و توسعه - وزارت جهاد کشاورزی <i>Agricultural Economics and Development</i>	علوم کشاورزی Agriculture	۱۴
0.22	جنگل ایران - انجمن جنگلبانی ایران <i>Iranian Journal of Forest</i>	علوم کشاورزی Agriculture	۱۵
0.244	تحقیق و توسعه مواد پرانرژی - انجمن علمی مواد پرانرژی <i>Energetic Materials Research and Development</i>	فنی و مهندسی Engineering	۱۶
0.21	مهندسی پزشکی زیستی - انجمن مهندسی پزشکی ایران <i>Quarterly Journal of Biomedical Engineering</i>	فنی و مهندسی Engineering	۱۷
0.166	مهندسی برق و الکترونیک ایران <i>Journal of Iranian Association of Electrical and Electronics Engineers</i>	فنی و مهندسی Engineering	۱۸
0.74	گلجام - انجمن علمی فرش ایران <i>Goljaam</i>	Art & هنر و معماری Architecture	۱۹
0.149	مطالعات هنر اسلامی - مؤسسه مطالعات هنر اسلامی <i>The Islamic Art Journal</i>	Art & هنر و معماری Architecture	۲۰
0.012	مسکن و محیط روستا - بنیاد مسکن انقلاب اسلامی <i>Journal of Housing and Rural Environment</i>	Art & هنر و معماری Architecture	۲۱

یافته‌ها

با بررسی ۵۰۴ چکیده از ۲۱ نشریه برتر هر هفت حوزه موضوعی بر اساس مدل انسجام هالیدی- حسن ۱۹۷۶، به پرسش‌های پژوهش به شرح زیر پاسخ داده شد:

۱. جایگاه و رتبه نشریات برتر ISC حوزه‌های هفتگانه موضوعی علوم بر اساس نظریه انسجام هالیدی- حسن کدام است؟

با توجه به جدول ۲ می‌توان به رتبه و میزان استفاده هر نشریه از عوامل انسجامی دست یافت. نسبت واژگان به عوامل انسجامی نشان می‌دهد که در چه تعداد واژه یک عامل انسجامی به کار رفته است. بدیهی است هر چه عدد به دست آمده کوچک‌تر باشد، متن از عوامل انسجامی بیشتری برخوردار است. بنابراین چکیده‌های مجله مهندسی پزشکی زیستی با عدد ۱۲/۷۲ از بیشترین میزان انسجام برخوردار است. این بدان معناست که به طور میانگین در هر چکیده این نشریه به طور متوسط در هر ۱۲/۷۲ واژه، یک عامل انسجام به کار رفته است. رتبه دوم و سوم به ترتیب به دو نشریه مطالعات میان‌رشته‌ای در علوم انسانی و رهیافت‌های سیاسی و بین‌المللی از حوزه موضوعی علوم انسانی تعلق دارد. به همین ترتیب چکیده‌های نشریه روان‌پزشکی و روان‌شناسی بالینی ایران با عدد ۵۶/۱۴ از کمترین میزان انسجام برخوردار است.

جدول ۲- وضعیت نشریات مورد مطالعه بر اساس میزان انسجام متنی

Table 2- Frequency of Cohesive Ties in Journals

رتبه	نشریه Journal	تعداد واژگان Number of Words	رابط conjunction	ارجاع Reference	جانشینی Substitution	خلاف Ellipsis	تعداد کل Total	نسبت واژگان به عوامل انسجامی Words ratio to Cohesive Ties
۱	مهندسی پزشکی زیستی Quarterly Journal of Biomedical Engineering	229	7	8.5	1	1.5	18	12.72
۲	مطالعات میان‌رشته‌ای در علوم انسانی Interdisciplinary Studies in the Humanities	177	6.5	5.5	1	0.5	13.5	13.11
۳	رهیافت‌های سیاسی و بین‌المللی Political and International Approaches	169	4	7	0	1.5	12.5	13.52
۴	علوم آماری Statistical Sciences	172.5	4	5.5	1	2	12.5	13.80
۵	گلجام Goljaam	212.5	6	5.5	0.5	2.5	14.5	14.65
۶	ایمنی زیستی Biosafety	201.5	3	8.5	1	0.5	13	15.50
۷	مطالعات هنر اسلامی The Islamic Art Journal	191	4	6	1	0.5	11.5	16.60
۸	اقتصاد کشاورزی و توسعه Agricultural Economics and Development	212.5	6.5	4	0.5	1.5	12.5	17
۹	نیوار Nivar	162.5	6	2.5	1	0	9.5	17.10

نسبت واژگان به عوامل انسجام Words ratio to Cohesive Ties	تعداد کل Total	حذف Ellipsis	جانشینی Substitution	ارجاع Reference	رابط conjunction	تعداد واژگان Number of Words	نشریه Journal	ردیف
18.25	15.5	2.5	1.5	6.5	5	283	حیات Hayat	۱۰
18.54	11	1	2.5	4	3.5	204	بررسی حسابداری و حسابرسی <i>Accounting and Auditing Review</i>	۱۱
20.05	10	0.5	0	4	5.5	200.5	تحقیقات ژنتیک و اصلاح گیاهان مرتعی و جنگلی ایران <i>Rangelands and Forests Plant Breeding and Genetic Research</i>	۱۲
20.70	12	1	0.5	6.5	4	248.5	نشریه میکروبیولوژی دامپزشکی <i>The Veterinary Microbiology</i>	۱۳
21.69	6.5	0.5	0.5	3	2.5	141	<i>Energetic Materials Research and Development</i>	۱۴
22.61	6.5	1.5	0.5	2.5	2	147	انجمن مهندسين برق و الکترونیک ایران <i>Journal of Iranian Association of Electrical and Electronics Engineers</i>	۱۵
22.75	12	1	0.5	7.5	3	273	نشریه مسکن و محیط روستا <i>Journal of Housing and Rural Environment</i>	۱۶
25	10	0.5	1	5.5	3	250	آموزش در علوم پزشکی <i>Iranian Journal of Medical Education</i>	۱۷
25.78	9.5	1.5	0	5	3	145	تحقیقات دامپزشکی <i>Journal of Veterinary Research</i>	۱۸
26.47	8.5	0.5	0.5	2.5	5	225	دامپزشکی ایران <i>Iranian Veterinary Journal</i>	۱۹
31.60	7.5	0	0.5	4.5	2.5	237	جنگل ایران <i>Iranian Journal of Forest</i>	۲۰
56.14	3.5	0	0	2.5	1	196.5	روان‌پزشکی و روان‌شناسی بالینی ایران <i>Iranian Journal of Psychiatry and Clinical Psychology</i>	۲۱

در ضمن جدول ۳ وضعیت چکیده‌های نشریات حوزه‌های موضوعی را از نظر میزان و وضعیت استفاده از عوامل انسجام نشان می‌دهد. ستون دوم میانگین تعداد واژه‌های هر چکیده، ستون سوم، چهارم، پنجم و ششم میانگین بسامد هر کدام از عوامل انسجام را نشان می‌دهد. ستون هفتم میانگین تعداد عوامل انسجام در هر چکیده و ستون هشتم نسبت تعداد واژگان هر چکیده به عامل انسجام را نشان می‌دهد. طبق جدول ۳، چکیده‌های حوزه علوم پایه با استفاده از یک عامل انسجام متنی در هر ۱۵/۴۱ واژه از بیشترین میزان انسجام برخوردارند. البته اختلاف رتبه حوزه علوم انسانی با علوم پایه آنقدر جزئی است که می‌توان در عمل هر دو

را در جایگاه و رتبه اول قرار داد. حوزه پزشکی با استفاده از یک عامل انسجام متنی در هر ۲۵/۱۷ واژه از کمترین میزان انسجام و متنیت برخوردار است. البته لازم به ذکر است که چکیده‌های حوزه پزشکی از نوع ساختاریافته بودند. به نظر می‌رسد که بخشی از کارکرد انسجام‌بخشی عوامل انسجام را چکیده ساختاریافته ایفاء کرده است. البته در پژوهش حاضر، تفاوت چکیده‌ها مد نظر نبود. بنابراین این یافته حاشیه‌ای است و باید در پژوهشی جداگانه مورد مطالعه قرار گیرد.

جدول ۳- ترتیب نشریات حوزه‌های هفتگانه موضوعی مورد مطالعه بر اساس میزان انسجام متنی

Table 3- Order of Subject Fields Based on Cohesion

نسبت واژگان به عوامل انسجامی Words ratio to Cohesive Ties	تعداد کل total	حذف Ellipsis	جانشینی Substitution	ارجاع Reference	ربط Conjunction	تعداد واژگان Number of Words	حوزه موضوعی Subject Fields	ردیف
15.41	11.63	0.83	1	5.5	4.3	179.33	علوم پایه Basic Sciences	۱
15.53	11.8	1	1.1	5.1	4.6	183.33	علوم انسانی Humanities	۲
16.71	10.31	1.16	0.66	4.66	3.83	172.33	فنی و مهندسی Engineering	۳
17.78	12.65	1.33	0.66	6.33	4.33	225	هنر و معماری Art & Architecture	۴
21.70	9.98	0.66	0.33	4.16	4.83	216.66	علوم کشاورزی Agriculture	۵
23.85	9.99	1	0.33	4.66	4	238.33	دامپزشکی Veterinary	۶
25.17	9.66	1	0.83	4.83	3	243.16	علوم پزشکی Medical Sciences	۷

۲. وضعیت چکیده‌های فارسی مقالات نشریات برتر حوزه‌های هفتگانه موضوعی ISC از لحاظ انسجام

چگونه است؟ نویسندگان برای افزایش متنیت از کدام عوامل انسجامی بهره برده‌اند؟

طبق جدول ۴، فراوانی عوامل انسجامی در چکیده‌های حوزه علوم انسانی و حوزه علوم پایه به ترتیب به ارجاع، ربط، جانشینی و حذف تعلق دارد. این ترتیب در چهار حوزه پزشکی، دامپزشکی، فنی و مهندسی، و هنر و معماری به صورت ارجاع، ربط، حذف و جانشینی است. لازم به ذکر است که تنها در چکیده‌های حوزه کشاورزی است که ربط پرسامدترین عامل انسجامی به کار رفته در چکیده‌ها را تشکیل می‌دهد. علاوه بر این مشاهده می‌شود که ارجاع پرسامدترین، و جانشینی کم‌سامدترین عامل انسجامی ۵۰۴ چکیده مورد بررسی است. در ضمن درصد فراوانی عوامل انسجام در کل چکیده‌های مورد بررسی را به ترتیب ارجاع (۴۶/۵۲ درصد)، ربط (۳۷/۸۲ درصد)، حذف (۹/۱۳ درصد) و جانشینی (۶/۵۲ درصد) تشکیل می‌دهد.

جدول ۴- فراوانی عوامل انسجام در چکیده‌های حوزه‌های موضوعی

Table 4- Frequency of Cohesive Ties in Subject Fields

درصد Percentage	جمع کل Total	هنر و معماری Art & Architecture	فنی و مهندسی Engineering	علوم کشاورزی Agriculture	دامپزشکی veterinary	علوم پزشکی Medical Sciences	علوم پایه Basic Sciences	علوم انسانی Humanities		ردیف
46.52	107	19	14	12.5	14	14.5	16.5	16.5	ارجاع Reference	۱
37.82	87	13	11.5	14.5	12	9	13	14	ربط Conjunction	۲
9.13	21	4	3.5	2	3	3	2.5	3	حذف Ellipsis	۳
6.52	15	2	2	1	1	2.5	3	3.5	جانشینی Substitution	۴
1	230	38	31	30	30	29	35	37	جمع کل Total	۵

در ادامه به چند مثال از ایرادات انسجامی در چکیده‌های مورد بررسی اشاره می‌شود تا اهمیت توجه به انسجام روشن‌تر شود و نیز شیوه‌های زبان‌شناختی افزایش انسجام به نمایش گزرده شود:

مثال ۱- در جمله «با مشخص شدن سمیت تعدادی از نانومواد و برای جلوگیری از آلودگی محیط زیست و موجودات زنده، پژوهشگران تصمیم گرفتند که حدود مجاز استفاده از آنها و سمیت آنها را مشخص کنند» دو نکته حائز اهمیت است. اول آنکه کلمه ربط افزایشی «و» در جایگاهی نادرست بکار رفته است چرا که دو عبارت «با مشخص شدن سمیت تعدادی از نانومواد» و «برای جلوگیری از آلودگی محیط زیست و موجودات زنده» هم‌پایه و هم‌ارزش نیستند و باید به جای آن از علائم نقطه‌گذاری مناسب استفاده شود و دوم آنکه از ارجاع ضمیر شخصی «آنها» به درستی استفاده نشده است. بنابراین در مثال فوق، دو عامل انسجامی ربط و ارجاع به درستی به کار گرفته نشده‌اند. علاوه بر این به نظر می‌رسد که وجود واژه‌ای مانند «میزان» قبل از واژه «سمیت» ضروری است. در غیر این صورت این بدان معناست که حدود مجاز استفاده از سمیت نیز تعیین شود. جمله مورد نظر را می‌توان به صورت «با مشخص شدن سمیت تعدادی از نانومواد، برای جلوگیری از آلودگی محیط زیست و موجودات زنده، پژوهشگران تصمیم گرفتند که حدود مجاز استفاده از آنها و میزان سمیت‌شان را مشخص کنند» تصحیح نمود.

مثال ۲- جمله «با توجه به جایگاه اعضای هیئت علمی و نقش انتظارات، مطالعه‌ای کیفی با هدف تبیین انتظارات اعضای هیئت علمی پرستاری شهر تهران از مدیریت دانشکده‌های پرستاری طراحی و اجرا گردید» مثالی از یک حذف نابجا است. بر اساس ویژگی‌های زبان فارسی وجود ضمیر شخصی «آنان» یا «شان» پس از واژه «انتظارات» ضروری است. یعنی جمله فوق را باید بدین صورت تصحیح کرد: «با توجه به جایگاه اعضای هیئت علمی و نقش انتظاراتشان، مطالعه‌ای کیفی با هدف تبیین انتظارات اعضای هیئت علمی پرستاری شهر تهران از مدیریت دانشکده‌های پرستاری طراحی و اجرا گردید». این بدان معناست که در مثال اخیر باید از عامل انسجامی ارجاع به جای حذف استفاده شود تا خوانایی جمله افزایش پیدا کند.

مثال ۳- در جمله «این ضعف می‌تواند مانع برقراری ارتباط مؤثر با مددجویان و در نتیجه موفقیت در مراقبت مناسب از آنان شود» حذف در جایگاه نامناسبی صورت گرفته است. حذف واژه «مانع» باعث ایجاد جمله‌ای نادرست شده است و در نتیجه درک متن را دشوار ساخته است. در جمله فوق باید قبل از واژه «موفقیت» از کلماتی مانند «مانع»، «عدم» و یا مشابه آنها استفاده شود تا جمله

از لحاظ معنایی و ساختاری به صورت «این ضعف می‌تواند مانع برقراری ارتباط مؤثر با مددجویان و در نتیجه عدم موفقیت در مراقبت مناسب از آنان شود» اصلاح گردد.

مثال ۴- در جمله «هدف این تحقیق، اندازه‌گیری تراز فشار صدا در مواجهه شغلی کارگران با اره موتوری در کار تبدیل و نیز تعیین مدت زمان مواجهه کارگران است» برای جلوگیری از تکرار واژه «کارگران» باید عامل انسجامی ارجاع به کار گرفته می‌شد. برای دستوری شدن این جمله ضروری است که به جای دومین واژه «کارگران» از ضمیر شخصی «آنها» یا «آنان» استفاده شود. جمله پیشنهادی بدین قرار است: «هدف این تحقیق، اندازه‌گیری تراز فشار صدا در مواجهه شغلی کارگران با اره موتوری در کار تبدیل و نیز تعیین مدت زمان مواجهه آنها است»

مثال ۵- در جمله «این گونه به نظر می‌رسد که پتانسیل لاکتوفرین جهت استفاده به عنوان یک تحریک کننده سیستم ایمنی در تاس ماهی سبیری بسیار کم می‌باشد ولی نیاز به مطالعات بیشتر و اندازه‌گیری سایر پارامترهای مرتبط دارد» دو نکته قابل توجه است. در اینجا استفاده از واژه ربط «ولی» نادرست است و دیگر آنکه جمله آخر مثال، فاعل دستوری ندارد و باید با ذکر فاعل دستوری و یا تغییر فعل اصلاح گردد. مثال فوق را می‌توان به صورت جمله «این گونه به نظر می‌رسد که پتانسیل لاکتوفرین جهت استفاده به عنوان یک تحریک کننده سیستم ایمنی در تاس ماهی سبیری بسیار کم می‌باشد. با این حال به مطالعات بیشتر و اندازه‌گیری سایر پارامترهای مرتبط نیاز است» تصحیح نمود.

مثال ۶- در نمونه «در این منطقه تنوعاتی در ساخت اشیاء به وجود آمد و مکتب فلزکاری خراسان به وجود آمد» مشاهده می‌شود که دو جمله دارای فعل یکسان بوده و با واژه انسجامی ربط افزایشی مرتبط شده‌اند. البته واضح است که به علت تفاوت معنایی امکان حذف یکی از افعال به قرینه لفظی دیگری وجود ندارد. در این مورد بهتر است که از یک فعل هم‌معنا به جای یکی از افعال استفاده شود و در ضمن از واژه ربط دیگری مانند «در نتیجه» استفاده شود تا متن از لحاظ معنایی شفافیت و خوانایی بیشتری پیدا کند. برای مثال جمله مورد نظر را می‌توان به صورت «در این منطقه تنوعاتی در ساخت اشیاء به وجود آمد و در نتیجه مکتب فلزکاری خراسان شکل گرفت» تغییر داد. بنابراین با استفاده از عامل انسجامی ربط می‌توان خوانایی جمله فوق را افزایش داد.

۳. آیا می‌توان دستورالعملی زبان‌شناختی برای چکیده‌نویسی فارسی بر اساس نظریه انسجام هالیدی - حسن ارائه داد؟
با توجه به مطالعه کمی و کیفی نشریات از لحاظ نظریه انسجام هالیدی - حسن، به نظر می‌رسد که می‌توان نه تنها برای چکیده‌نویسی به زبان فارسی، بلکه برای چکیده‌نویسی به طور کل، دستورالعمل‌هایی زبان‌شناختی را به قواعد چکیده‌نویسی اضافه نمود. علت آن را نیز باید در اصولی جهان‌شمول و دستور زبانی همگانی^۱ جستجو کرد که در مورد تمام زبان‌ها صدق می‌کند و تنها در پارامترهای این اصول تفاوت وجود دارد (Dabir-Moghaddam, 2004). البته طبیعی است که می‌توان این دستورالعمل‌ها را برای هر کدام از زبان‌ها تعدیل نمود. با توجه به یافته‌های پژوهش حاضر می‌توان قواعد زیر را در مورد چکیده‌نویسی به دستورالعمل چکیده‌نویسی ایزو ۲۱۴-۱۹۷۶ اضافه نمود:

¹ universal grammar

۱. از عامل انسجامی ربط برای برقراری رابطه افزایشی، تقابلی، سببی و زمانی بین جملات چکیده بهره ببرید.
۲. از کلمات انسجامی ربط شفاف استفاده کرده و از استفاده از کلمات مبهم و یا چندمعنا پرهیز کنید.
۳. با توجه به نقش و اهمیت عامل انسجامی ارجاع، با استفاده از ضمائر شخصی، اشاره‌ای و سنجشی از تکرار بیش از حد واژگان پرهیز نموده، چرا که استفاده از دو واژه هم‌مرجع در سیطره و قلمروی ضمائر نه تنها به نادرستی شدن جمله منجر می‌شود، بلکه فهم و درک متن را با دشواری همراه می‌سازد.
۴. از فرایند حذف چه گروه اسمی و چه گروه فعلی برای کاهش واژگان، کوتاه‌تر کردن جمله و پرهیز از درازگویی استفاده کنید.
۵. در کنار توجه به میزان استفاده از عوامل انسجامی باید به تناسب استفاده از آنها، چینش و جایگاه‌شان در جمله نیز توجه کنید تا متنی با شفافیت و قابلیت فهم بالاتری ایجاد نمایید.

بحث و نتیجه‌گیری

از آنجا که چکیده نقشی مهم و اساسی در معرفی یک مقاله علمی دارد و می‌تواند در بازیابی آن نقشی کلیدی ایفاء کند، در پژوهش حاضر به بررسی چکیده‌ها از لحاظ توجه به نظریه انسجام هالیدی-حسن (۱۹۷۶) پرداخته شد. همان‌طور که گفته شد چکیده متن کوتاهی است که با حداقل واژه‌ها به ارائه مقدمه، هدف، روش و نتایج پژوهش می‌پردازد. از آنجا که در یک چکیده کوتاه حداقل به این چهار مقوله متفاوت پرداخته می‌شود، طبیعی است که انتظار رود این اجزاء به روش مناسبی در چکیده به یکدیگر پیوند داده شده باشند. با توجه به نظریه انسجام هالیدی-حسن که پنج عامل ارجاع، جانشینی، حذف، ربط و سازماندهی واژگانی را پنج عامل اصلی انسجام و افزایش متنتیت متن می‌داند، ۵۰۴ چکیده از چکیده‌های سه نشریه برتر ISC از هفت حوزه موضوعی فنی و مهندسی، علوم انسانی، پزشکی، علوم کشاورزی، هنر و معماری، علوم پایه و دامپزشکی بر اساس این نظریه مورد مطالعه قرار گرفت. البته لازم به ذکر است که با توجه به ماهیت چکیده‌ها که واژه‌های کلیدی و اصلی آن، واژه‌ها و اصطلاحات علمی هستند، و با توجه به اینکه نویسندگان مقالات غالباً به منظور ایجاد یکدستی و پرهیز از هم‌معنایی در متن، از استفاده از روابط معنایی در شکل‌های مختلف هم‌معنایی، تکرار، شمول معنایی، استفاده از مقوله عام و موارد مشابه اجتناب می‌کنند، در نتیجه در پژوهش حاضر عامل سازماندهی واژگانی از عوامل انسجامی مورد بررسی کنار گذاشته شد. بنابراین از هر کدام از ۲۱ نشریه مورد بررسی، ۲۴ چکیده با توجه به ۴ عامل انسجامی ارجاع، جانشینی، حذف و ربط مورد بررسی قرار گرفت. یافته‌ها نشان داد که در بسیاری از چکیده‌ها عدم استفاده از عوامل انسجامی کافی و یا استفاده نادرست و نابجا از عوامل انسجامی به نادرستی جمله، آشفتگی معنایی و در نتیجه کاهش خوانایی چکیده منجر شده است. این یافته پژوهش با یافته‌های پژوهش (Shiri, 2002) همسو است. از یافته‌های دیگر، آن بود که بیشترین عامل انسجامی به کار رفته در چکیده‌ها ارجاع و ربط بودند که یافته‌های (Hosseinzdeh, 2004) را تأیید می‌کند. البته این یافته با (Raii Dehaghi, 2001) همسو نیست چرا که در متون مورد بررسی وی، حذف بیش از ارجاع و ربط به کار رفته بود. در چکیده‌های مورد بررسی حوزه‌های مختلف، به جز حوزه کشاورزی، عامل ارجاع بیش از عامل ربط به کار گرفته شده است. پژوهش حاضر نشان داد که چکیده‌های مجله مهندسی پزشکی زیستی از حوزه فنی و مهندسی، مطالعات میان‌رشته‌ای در علوم

انسانی و رهیافت‌های سیاسی و بین‌المللی از حوزه موضوعی علوم انسانی از بیشترین تعداد عامل انسجام برخوردارند و چکیده‌های نشریه روان‌پزشکی و روان‌شناسی بالینی ایران از کمترین میزان انسجام بهره برده‌اند. یافته‌ها نشان داد که در چکیده‌های حوزه علوم پایه و علوم انسانی از عوامل انسجامی بیشتری در مقایسه با ۵ حوزه دیگر استفاده شده است و در این خصوص حوزه علوم پزشکی در جایگاه آخر قرار دارد. البته بیشتر چکیده‌های مورد بررسی حوزه علوم پزشکی از نوع ساختاریافته بودند و از آنجا که در پژوهش حاضر نوع چکیده به عنوان یک متغیر پژوهش مورد بررسی قرار نگرفت، این احتمال وجود دارد که ساختار چکیده بر روی میزان حضور عوامل انسجام تأثیرگذار باشد. بنابراین این موضوع می‌تواند در پژوهش دیگری بررسی شود.

علاوه بر این، مطالعه حاضر نشان داد که می‌توان دستورالعمل یا الگویی زبان‌شناختی برای چکیده‌نویسی ارائه کرد که بخشی از آن بر اساس نظریه انسجام هالیدی - حسن نوشته شده باشد.

کاربردهای عملی پژوهش

از نتایج و یافته‌های پژوهش حاضر می‌توان استفاده‌های متعددی نمود که در ذیل به برخی از آنها اشاره می‌شود: پژوهشگران و نویسندگان مقالات با مطالعه این پژوهش و پژوهش‌های مشابه به اهمیت و ضرورت توجه به مباحث زبان‌شناختی مقالات پی برده و مخصوصاً با توجه به اهمیت چکیده، می‌توانند معیارها و ملاک‌های انسجامی و زبانی به دست آمده در پژوهش حاضر را در مورد چکیده‌های مقالات خود لحاظ کنند تا با بهبود وضعیت زبانی آنها، خوانایی و در نتیجه امکان مشاهده و بازیابی مقالات خود را توسط پژوهشگران دیگر افزایش دهند. در نتیجه این امر، امکان استناددهی به مقالات نیز افزایش می‌یابد. ویراستاران نشریات می‌توانند با توجه به یافته‌های پژوهش حاضر، به وضعیت چکیده‌های مقالات نشریات خود توجه کرده و آنها را با توجه به عوامل انسجام و متنتیت نیز ویراستاری نمایند. در ضمن، پژوهشگاه‌ها و دانشگاه‌ها با برگزاری دوره‌ها و کارگاه‌های چکیده‌نویسی برای پژوهشگران بر اساس معیارهای زبانی علی‌الخصوص با دیدگاه انسجامی هالیدی - حسن می‌توانند آنها را به بهبود نگارش علمی و مخصوصاً چکیده‌نویسی ترغیب کنند که دستاورد بلندمدت بهبود زبانی چکیده‌ها، افزایش خوانایی آنهاست.

پیشنادهایی برای پژوهش‌های آتی

پژوهش حاضر به بررسی چکیده‌های فارسی مقالات نشریات برتر ISC پرداخته است. برای پژوهش‌های آینده پیشنهاد می‌شود که چکیده‌های انگلیسی مقالات فارسی نشریات علمی کشور نیز بر اساس نظریه انسجام هالیدی - حسن مورد مطالعه و بررسی قرار گیرد. علاوه بر این بررسی متن و محتوای این مقالات در چارچوب نظریه فوق به عنوان یکی دیگر از موضوعات پژوهشی به محققان علاقمند پیشنهاد می‌شود. در ضمن مطالعه تطبیقی انواع چکیده بر اساس نظریه انسجام هالیدی - حسن نیز می‌تواند مفید و راه‌گشا باشد.

References

- Ahmadi, A., & Ostavari, A. (2011). Textual cohesion special characteristics for knowing styles of Persian literature. [Persian]. *Journal of Linguistic and Rhetorical Studies*, 2(3), 7-20 .
- Ahmed, A. H. (2010). Students' problems with cohesion and coherence in EFL essay writing in Egypt: Different perspectives. *Literacy Information and Computer Education Journal (LICEJ)*, 1(4), 211-221 .
- Crossley, S., & McNamara, D. (2010). Cohesion, coherence, and expert evaluations of writing proficiency. Paper presented at the Proceedings of the Annual Meeting of the Cognitive Science Society.
- Dabir-Moghaddam, M. (2004). *Theoretical Linguistics: Emergence and Development of Generative Grammar* (2nd ed.). [Persian]. Tehran: SAMT.
- Elyasian Elankash, M., & Sha'banloo, A. (2004). Semantic Relations in Collections of Stories of "Once upon a Time". [Persian]. *Journal of Andishe-haye Adabi*(10), 96-79 .
- Fasihi Harandi, M. (2001). *A Study of Cohesive Ties in Qoran: Yousef Surah*. [Persian]. (M. A.), University of Tehran, Tehran .
- Halliday, M. A., & Hasan, R. (1976). *Cohesion in English* London: Longman Group.
- Halliday, M. A. K. (1985). *An Introduction to Functional Grammar*. London: Edward Arnold.
- Halliday, M. A. K., & Matthiessen, M. I. M. (2014). *Halliday's Introduction to Functional Grammar* (4th ed :(.Routledge.
- Hosseinzdeh, R. (2004). A Textual and Discoursal Analysis of the Story of "the School Headmaster" by Jalal Al-e Ahmad. [Persian]. (M. A.), Allameh Tabatabai University Tehran .
- Jahangiri, N., & Zakipoor, T. (2005). Lexical Cohesion in Short Stories For Children. [Persian]. *Journal of Mashhad Faculty of Literature and Humanities*(151), 1-20 .
- Lancaster, F. W. (1991). *Indexing and abstracting in theory and practice*. London: Library Association
- Liu, L., & Qi, X. (2010). A contrastive study of textual cohesion and coherence errors in chinese EFL abstract writing in engineering discourse. *Intercultural Communication Studies* XIX, 3 .
- Mahmoodi Bakhtiyari, B., & Abrood, V. (2012). Study of Cohesive Ties in "Se bar Khani" play by Bahram Beizayi. [Persian]. *Bahar-i adab*, 5(4), 293- 311 .
- Mirzapour, F., & Ahmadi, M. (2011). Study on Lexical Cohesion in English and Persian Research Articles (A Comparative Study). *English Language Teaching*, 4(4), 245-253 .
- Modarresi, F., & Mokhber, S. (2012). Textual Cohesion in Essays by Shams Tabrizi. [Persian]. *Journal of Literary Criticism and Rhetoric*(1), 45-72 .
- Mohammadebrahimi, Z. (1996). *Cohesion in Persian (Referring)*. [Persian]. (M. A.), Tehran University, Tehran .

- Nazari, A. (2013). The Function of Cohesive Ties in The Cohision of Nahj-ol-balagha Speeches. [Persian]. Quarterly Journal of Nahjolbalagha, 1(3), 33-54 .
- Raii Dehaghi, A. (2001). Cohesive Tools in Elemantary School Persian Textbooks (1rst, 2nd, 3rd grades). [Persian]. (M. A.), Allameh Tabatabaii University, Tehran .
- Sarli, N., & Ishani ,T. (2011). Cohesion and Coherence in a Persian Short Story (the Ladder). [persian]. Journal of Language Research Zabanpazhuhi, 2(4), 51-77 .
- Seddigh, F., Shokrpour, N., & Kafipour. (2014). Lexical Cohesion in English. Iranian Journal of Applied Language Studies, 2(1), 157-168 .
- Shiri, A. (2002). A Study of the Effect of Cohesive Ties in the Comprehension of Texts. [Persian]. (M. A.) University of Kermanshah, Kermanshah .
- Tangkiengsirisin, S. (2013). Cohesion and coherence in text. Thammasat University Journal, 31(3), 1-19 .

© 2019 by the authors. Licensee SCU, Ahvaz, Iran. This article is an open access article distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution-Non Commercial 4.0 International (CC BY-NC 4.0 license) (<http://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>)